

Н. А. Шпортюк,
к. держ. упр., доцент кафедри менеджменту і права,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1941-8522>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.2.93

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ

N. Shportiuk,
PhD in Public Administration, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Management and law, Dnipro State Agrarian and Economic University

PRIORITY DIRECTIONS OF STATE SOCIAL POLICY AND PROSPECTS FOR ITS FURTHER DEVELOPMENT

В умовах сучасного розвитку соціальна політика займає одне з ключових місць політики будь-якої держави та є важливою частиною державного управління. Загалом, соціальна політика є діяльність державних органів щодо прогресивного розвитку соціальної сфери, поліпшення якості, умов і рівня життя громадян, а також надання їм соціальної підтримки, допомоги та захисту. У цій статті вивчається поняття соціальної політики, розглядаються її основні напрями, функції та завдання. Проводиться аналіз основних форм, методів, інструментів впливу, а також ефективності реалізації та значення як для громадян, так і для держави в цілому, що проводиться соціальною політикою. Розглядаються такі напрями соціальної політики як покращення соціального клімату, державна підтримка сімей, реабілітація та інтеграція інвалідів, соціальне обслуговування громадян старшого віку, розвиток недержавних некомерційних організацій, соціальна підтримка осіб у скрутній життєвій ситуації. Стаття орієнтована на підвищення ефективності ключових напрямів державної соціальної політики. Стаття спрямована на вивчення основних сучасних тенденцій державної соціальної політики, особливостей реалізації державного регулювання соціальних процесів. Розглядаються форми, методи, інструменти соціальної політики, її вплив на економічні процеси, напрями реформування соціальної сфери, державні програми соціально-економічного розвитку, соціальні аспекти початку нової моделі економічного розвитку.

At the stage of scientific and technological progress, any economic system is capable of ensuring economic growth without using the creative, innovative potential of a person, therefore, the human factor becomes decisive in the socio-economic development of society. This determines the need for state intervention in socio-economic processes through the development and implementation of social policy.

The term "social" (from the Latin socialis-societal) characterizes everything that is connected with the well-being and mutual relations of people in society, with the quality of their life, which reflects not only the level of consumption of material goods and services, but also the degree of satisfaction of spiritual needs people, their life expectancy, environmental conditions, moral and psychological, political climate in society, mental comfort.

In the conditions of modern development, social policy occupies one of the key places in the politics of any state and is an important part of public administration. In general, social policy is the activity of state bodies regarding the progressive development of the social sphere, improving the quality, conditions and standard of living of citizens, as well as providing them with social support, assistance and protection. This article studies the concept of social policy, considers its main directions, functions and tasks. An analysis of the main forms, methods, tools of influence, as well as the effectiveness of implementation and significance for both citizens and the state as a whole, carried out by social policy, is carried out. Such areas of social policy as improving the social climate, state support for families, rehabilitation and integration of the disabled, social service for senior citizens, development of non-state non-profit organizations, social support for people in difficult life situations are considered. The article is focused on improving the effectiveness of key areas of state social policy. The article is aimed at studying the main modern trends of state social policy, the peculiarities of the implementation of state regulation of

social processes. Forms, methods, tools of social policy, its influence on economic processes, directions of reforming the social sphere, state programs of socio-economic development, social aspects of the beginning of a new model of economic development are considered.

Ключові слова: соціальна політика, соціальна сфера, соціальна підтримка, прогресивний розвиток соціальної сфери, державне регулювання, соціально-економічний розвиток.

Keywords: social policy, social sphere, social support, progressive development of the social sphere, state regulation, socio-economic development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На етапі науково-технічного прогресу жодна економічна система неспроможна забезпечити економічне зростання без використання творчого, інноваційного потенціалу людини, отже, людський чинник стає вирішальним у соціально-економічному розвитку суспільства. Це і зумовлює необхідність втручання держави у соціально-економічні процеси через розробку та реалізацію соціальної політики.

Термін "соціальний" (від лат. *socialis*-суспільний) характеризує все те, що пов'язано з добробутом та взаємовідносинами людей у суспільстві, з якістю їх життя, яке відображає не тільки рівень споживання матеріальних благ та послуг, а й ступінь задоволення духовних потреб людей, тривалість їхнього життя, умови довкілля, морально-психологічний, політичний клімат у суспільстві, душевний комфорт.

Ринкова економіка неминує пов'язана з диференціацією доходів населення, посиленням нерівності, із проблемою бідності. Тому питання має стояти про створення соціально-орієнтованої економіки, яка ставить на перше місце не темпи економічного зростання, а зростання добробуту нації, створення рівних стартових можливостей для всіх громадян країни. У цьому випадку потрібне активне втручання держави, вироблення ефективної соціальної політики, яка має бути спрямована на регулювання відносин основних елементів соціальної структури суспільства, на узгодження довгострокових інтересів соціальних груп як одна з одною, так і з суспільством загалом.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Серед науковців, які займалися вивченням проблемних питань соціальної політики держави, можемо відмітити наступних діячів: Бабкіна В., Близнюка В., Ганслі Т., Гринчука Н., Долішнього М., Квітку А. [1], Лопушняка Г. [2], Мних М. [3], Моторнюка У. [4]. та ін. Незважаючи на всебічні дослідження в цій сфері, вказані проблеми потребують подальшого більш широкого розгляду та вдосконалення.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета статті — вивчити основні напрями соціальної політики держави, систематизувати існуючі проблеми її впровадження та розвитку, запропонувати шляхи вдосконалення формування та реалізації стратегії соціальної політики.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Соціальна політика — комплекс заходів держави щодо забезпечення соціального захисту людини,

підтримання певного статусу різних соціальних груп та створення умов для всебічного розвитку людини та суспільства. Це система заходів щодо захисту будь-якого громадянина країни від економічної бідності та соціальної деградації внаслідок втрати чи різкого скорочення доходів, безробіття, хвороби, інвалідності, старості. У сучасному розумінні соціальна політика — це перш за все частина економічної політики, яка є найважливішим фактором економічного зростання.

Ринковий механізм соціально неспроможний щодо численних членів суспільства, які обмежено (чи взагалі неспроможна) гарантувати своє існування у вигляді зайнятості і тому беруть участь у процесі виробництва та розподілу доходів. Йдеться про такі соціально незахищені групи населення, як діти, люди похилого віку, інваліди, хронічно хворі та фізично слабкі індивіди. Ринок, як конкурентний механізм ефективного розподілу обмежених ресурсів, не включає в орбіту своєї дії ці категорії людей на тій підставі, що вони не беруть участі в ринковій конкуренції.

Отже, соціальна функція ринку є свідомо обмеженою, що потребує її розширення та доповнення на макrorівні — соціальною діяльністю держави, на мікрорівні — соціальною діяльністю інших економічних суб'єктів (фірм, підприємств, організацій), а також різних недержавних некомерційних організацій "третього сектора" (профспілок, фондів, громадських, релігійних, благодійних організацій).

Тому в широкому розумінні соціальна політика є системою економічних відносин між державними та недержавними інститутами, з одного боку, і окремими соціальними групами та індивідами — з іншого боку, щодо забезпечення останнім гідних умов життя та праці. У вузькому значенні слова соціальна політика є складовою державної економічної політики, спрямованої на вирішення соціальних проблем [1].

Соціальна політика — це не суто економічна проблема. Вона включає і економічні механізми реалізації цієї політики, до яких належать механізми формування доходів і підтримки зайнятості населення. Успіх чи невдача у вирішенні проблем залежить від стійкості чи нестійкості економічної системи суспільства.

Соціальна стійкість передбачає:

— стабільний рівень цін на основні предмети споживання та послуги;

— недопущення необгрунтованої диференціації доходів;

— формування надійної системи соціального захисту та соціальні гарантії членів суспільства.

Соціальна політика держави має особливості, що виражаються в:

- підтримці різних верств населення;
- соціальної підтримки незаможних громадян;
- створення сприятливих умов для розвитку малого та середнього бізнесу;
- фінансування у достатньому обсязі освіти та охорони здоров'я;
- турботі про охорону екології, навколишнього середовища;
- регулювання сфери трудових відносин.

І реалізується за трьома основними напрямками. Це політика доходів, політика зайнятості та політика соціального партнерства. Політика доходів передбачає здійснення заходів щодо пом'якшення їх нерівності; політика зайнятості полягає у забезпеченні умов ефективності трудової діяльності; політика соціального партнерства спрямована на регулювання взаємовідносин між роботодавцями і працівниками.

Частиною соціальної політики держави є політика доходів. Соціальна політика спрямована, зокрема, на ослаблення диференціації доходів та майна, пом'якшення протиріч між учасниками ринкової економіки та запобігання соціальним конфліктам на економічному ґрунті.

Соціальна політика в перехідній економіці відрізняється не так набором своїх напрямів, функцій і цілей, скільки їх співвідношенням, що встановлюються пріоритетами. У разі перехідної економіки діє об'єктивне протиріччя між цілями і засобами. З одного боку, загострення соціальних проблем потребує збільшення видатків держбюджету на розширення соціальних програм. З іншого боку, розв'язання цього завдання наштовхується на вкрай мізерні матеріальні можливості держави і суспільства, що скоротилися внаслідок трансформаційного спаду.

У разі перехідної економіки деяких країнах, у тому числі України, відбувалося різке збільшення диференціації доходів населення. Нерівність у доходах посилювалася трансформаційним спадом, високою інфляцією, масовим вимушеним безробіттям, які викликали значне зниження рівня життя переважаючої частини населення, особливо на початку перехідного періоду. Найбільшою мірою соціальна диференціація зростала в країнах, які провели лише половинчасті реформи, де демократія, що зберегла свої позиції, і пов'язаний з нею великий бізнес мали можливість перерозподіляти значну частину доходів на свою користь. Саме така ситуація склалася в Україні у 90-х роках [3].

У цих умовах держава була змушена (навіть всупереч політиці, що проводилася, скорочення державного втручання в економіку) брати активну участь у перерозподілі витрат.

Проте можливості держави у такий період є дуже обмеженими. По-перше, приватизація об'єктивно веде до скорочення державних доходів. По-друге, значне підвищення податкових ставок послаблює стимули для отримання високих доходів, а тим самим до високопродуктивної праці та інвестицій.

Тому соціальна політика у перехідній економіці покликана скоротити розрив у доходах різних категорій населення, не підірвавши зацікавлення праці, включаючи підприємницьку діяльність.

В цей час ми можемо спостерігати трансформацію від державного фінансування до соціального партнерства. Це означає, що низка соціальних програм зі створення ринку житла, використання можливостей страхової медицини,

перехід низки соціальних послуг на платну основу здійснюються за рахунок коштів не лише бюджету, а й підприємств. Соціальне партнерство активно використовується нині у промислово розвинених країнах, що переходять до ринкової економіки, для вироблення та проведення політики доходів. Інструментом такої взаємодії є тристоронні комісії за участю уряду, роботодавців та профспілок, які щороку укладають угоди, що регулюють динаміку заробітної плати та деяких соціальних виплат [2].

Вирішення багатьох завдань соціальної політики визначається економічними ресурсами, що виділяються державою. У той самий час її можна визначити як найважливіший чинник економічного зростання, оскільки саме через її цілеспрямовану дію з'являються умови зростання та реалізації інноваційного потенціалу трудових ресурсів суспільства.

Характеристика негативних та позитивних сторін соціальної політики показує, що її відсутність ставить під загрозу соціальну та економічну безпеку суспільства, залишає нездоленими тих, хто потребує підтримки держави.

Під державним захистом населення розуміється система відносин індивід — держава та сім'я — держава, що виникає з приводу:

- забезпечення державою гарантованого мінімального рівня життя для нормального відтворення робочої сили та утримання утриманців;
- збереження колишнього рівня життя таким, що втратили працездатність внаслідок ризиків (виробничої травми, безробіття, хвороби, настання старості, смерті годувальника, форс-мажорних обставин — повені, землетрусу, терористичного акту та ін.);
- забезпечення мінімальних життєвих стандартів спочатку непрацездатним членам суспільства (дітям та інвалідам).

Соціальний захист є системою заходів, здійснюваних суспільством загалом та її ланками щодо забезпечення стійкості суспільно нормального матеріального та соціального становища громадян. Це система заходів щодо захисту будь-якого громадянина країни від економічної бідності та соціальної деградації внаслідок втрати чи різкого скорочення доходів, безробіття, хвороби, інвалідності, старості.

Об'єктами соціального захисту є основні складові рівня життя: доходи, житло, послуги, освіта, охорона здоров'я тощо.

Державна система соціального захисту населення проявляється у різноманітних формах:

- виплати з безробіття;
- пенсії;
- виплати з хвороби, інвалідності;
- житлові виплати;
- допомога на здобуття освіти;
- медична допомога;
- гарантування державою мінімального рівня доходів.

Соціальний захист можливий на основі забезпечення умов для підвищення добробуту, підтримки певного статусу різних соціальних груп та відносин між ними, формування та відтворення оптимальної структури суспільства.

Її неможливо забезпечити без розвинутої інфраструктури, тобто без житлово-комунальних послуг, транспорту та зв'язку, освіти, охорони здоров'я, інформації. Обсяг, якість та характер продукції цієї сфери повинні

сприяти створенню нормальних умов життєдіяльності та відтворення населення [4].

Основними напрямками формування ефективної системи соціального захисту вважаються: підтримка найбідніших верств населення; гарантія права на працю; регулювання зайнятості.

Безпосередня мета виробництва у умовах ринку — отримання прибутку. Саме це спряє забезпеченню якісного соціального захисту населення.

Структура соціального захисту у ринковій економіці отримує розвиток у країнах із перехідною економікою. У плані забезпечення соціального захисту населення у цих країнах робиться багато: гарантується правовий захист від необгрунтованого звільнення, можливість підвищення кваліфікації, а також виплата допомоги по безробіттю, працевлаштування безробітних, їх перепідготовка, перекваліфікація, навчання професій, які мають попит.

Для соціально вразливих верств населення встановлено єдину систему державних пенсій, забезпечується стабільність пенсійного забезпечення та підвищення його рівня зі зростанням добробуту трудящих. Пенсії нараховуються за старістю, за інвалідністю, за вислугу років, у разі втрати годувальника. Уряд постійно контролює мінімальний розмір пенсії.

В умовах переходу до ринку соціального захисту потребує все більша частина населення, а не тільки найбідніші верстви. Причому заходи соціального захисту населення, достатні однієї групи, можуть виявитися неприйнятними іншій, нездійсненні щодо третьої тощо.

Для збереження певного рівня життя громадян, особливо незаможних, провадиться індексація доходів, їх співвідношення з підвищенням вартості життя. Індexуються виплати з бюджету: пенсії, стипендії, допомоги тощо. Компенсація втрат від інфляції населенню, яке отримує доходи не з бюджету (працівники виробничої сфери), здійснюється на умовах, передбачених колективними договорами. Індexуються також усі виплати з компенсації збитків, завданих каліцтвом або спричиненими іншими ушкодженнями здоров'я, пов'язаними з виконанням трудових обов'язків [1].

Розвиток ринку пред'являє особливі вимоги до освіти та фізичного стану людей, що зумовлює розвиток системи освіти та охорони здоров'я на інших принципах. У зв'язку зі зростанням грошових доходів певної частини населення паралельно з безплатною освітою та медичним обслуговуванням розвиваються їх платні форми.

Почалося виділення коштів на забезпечення населення та лікувальних закладів медикаментами та медичною технікою, а також перехід до системи медичного страхування. Деякі категорії населення забезпечені медикаментами безоплатно або на пільгових умовах.

Ринок зумовлює потребу у здобутті економічної та юридичної освіти людьми, які вже мають вищу гуманітарну освіту. З'являється потреба у підготовці кадрів із новими стереотипами мислення, знанням іноземних мов, комп'ютерної техніки. Кошти, що вкладаються у розвиток освіти та охорони здоров'я, не повинні оподатковуватись, так само як і кошти, що спрямовуються на благодійні цілі, — допомога дітям та літнім людям, інвалідам, багатодітним сім'ям.

У кожній країні сформовано свою систему соцзабезпечення. Найвищого рівня захисту досягнуто у Швеції, Франції, Норвегії, Данії.

Як правило, фінансування програм соціального захисту здійснюється з федерального бюджету та спеціалізованих позабюджетних фондів (фонду соціального страхування, пенсійного фонду), а практична допомога організується місцевими органами влади, громадськими та благодійними організаціями.

Для регулювання зайнятості населення розробляються та реалізуються програми формування нових робочих місць у державному та недержавному секторах економіки, програми зайнятості інвалідів, які зобов'язують підприємства надавати останнім певний відсоток робочих місць від їх загальної кількості.

Мають розробляються програми боротьби з безробіттям та допомоги безробітним (навчання, перепідготовка, посібники тощо) [2].

Новий механізм соціального захисту у нашій країні має формуватися і дуже помітно після виходу з кризового стану у військовий час. Підприємства повинні розвиватися, товари вітчизняного виробника дедалі більше заповнюють вітчизняний ринок та міжнародний простір. Завдяки цьому будуть зростати доходи населення, підвищиться рівень життя. Це позитивно відіб'ється на суспільстві, матеріальному та духовному розвитку незаможних громадян.

Система соціального захисту є органічним елементом сучасного ринкового господарства, що існує у різних країнах. Незважаючи на важливі відмінності в обсягах, напрямках та інститутах соціального захисту в цих країнах, вона будується за єдиними принципами: субсидарності, солідарності, ефективності, адекватності, безперервності тощо.

Основним, системотворчим принципом соціального захисту в ринковій економіці є принцип субсидарності (додаєтності). Він полягає в тому, що через деякі обставини в ринковій економіці індивід може потребувати допомоги держави. Ця допомога має надаватися в обсязі стартового мінімуму, який посилить його індивідуальні устремління та готовність до успішної діяльності, але при цьому не обмежить відповідальність індивіда за власний стан та економічну ініціативу. Цей принцип найбільш повно застосовується в системі державних гарантій (наприклад: мінімальна зарплата та мінімальна пенсія), а також гарантії у формі права на працю та відпочинок, права на освіту та на медичне обслуговування, охорону праці та сім'ї. Ці гарантії є правовою і матеріальною основою для нормальної життєдіяльності для всіх без винятку членів суспільства, а не лише тих, хто потрапив до групи соціального ризику. Якщо індивід із будь-яких причин вибуває з конкурентної боротьби, держава надає йому підтримку, стимулюючи його зусилля повернутися до сфери ринкової діяльності. Але при цьому, виходячи з принципу субсидарності, підтримка держави носить не безоплатний і не безумовний характер, а здійснюється з урахуванням трудового вкладу, розміру сплачуваних податків і внесків. За цим принципом будується система виплат працюючим (за тимчасовою непрацездатністю, вагітністю та пологами, безробіттям).

Але, несплата роботодавцем внесків на соціальне страхування не позбавляє його працівників права на отримання страхових пенсій та допомоги, і в цьому окремому випадку проявляється принцип солідарності соціального захисту, який показує ступінь готовності суспільства надавати соціальну допомогу певним категоріям нужденних, незалежно від їх участі чи неучасті громадському вироб-

ництві, без урахування сплачуваних громадянином податків та страхових внесків. На дії цього принципу базується соціальна допомога (підтримка) як елемент соціального захисту, що є системою заходів щодо утримання та обслуговування непрацездатних громадян [1].

Будь-яка програма соціального захисту для того, щоб збільшувати суспільну корисність і не завдавати шкоди добробуту третіх осіб, має відповідати принципу ефективності, який означає, що "чисті" соціальні вигоди від дії будь-якої соціальної програми мають перевищувати соціальні витрати. Оцінкою цього принципу можуть бути показники якості життя: споживання, рівень доходів, стан освіти та охорони здоров'я, чисельність бідних тощо.

З принципом ефективності тісно пов'язаний принцип адекватності, що означає відповідність масштабів, напрямів та форм соціального захисту рівню розвитку економіки та обсягам створеного у суспільстві ВВП, що є джерелом здійснення захисної функції держави. Природно, що промислово розвинені країни з високим показником ВВП на душу населення мають більше можливостей здійснювати програми соціального захисту, ніж із перехідною економікою. Тут слід зазначити, що прямого зв'язку між темпами економічного зростання, розмірами ВВП та ступенем соціального захисту населення немає.

Принцип безперервності соціального захисту показує, що незалежно від фінансового стану держави та системи цінностей та поглядів, що склалися в суспільстві, цей процес не може бути зупинений, а має відтворюватися в часі та просторі.

Якщо говорити про систему соціального захисту у ринковій економіці то це є базисом цієї системи є державні гарантії. Джерелом фінансування державних програм соціальних гарантій виступає переважно державний бюджет та бюджети місцевих органів влади [4].

Соціальні гарантії — це зобов'язання товариств перед своїми членами щодо задоволення низки потреб.

Елементи системи соціальних гарантій:

- гарантії формування, підтримки та розвитку здібностей насамперед до праці (гарантії рівного доступу до соціально пріоритетних благ);
- гарантії реалізації здібностей у процесі трудової діяльності (гарантії зайнятості, індивідуальної підприємницької діяльності та ін.);
- гарантії доступу працівника до процесів прийняття управлінських рішень (у процесі виробництва, у масштабах рішень загальносоціального та загальнодержавного порядку);
- гарантії розподілу праці, отримання доходів на основі різноманітних суспільно прийнятних способів та джерел їх формування;
- гарантії у сфері реалізації обміну (гарантії товарного покриття грошових доходів, рівного доступу до ринків товарів та послуг);
- гарантії у сфері споживання (гарантії вільного вибору напряму, форм та способів використання доходів, гарантії громадського контролю якості та безпеки для здоров'я товарів і послуг, що реалізуються, гарантії мінімального рівня задоволення первинних життєвих потреб);
- екологічні гарантії;
- гарантії захисту громадянських свобод кожної особи, можливостей використання прав та виконання обов'язків.

Науковці виділяють такі соціальні гарантії, що надаються населенню:

- мінімальна оплата праці;
- пенсії;
- допомоги на дітей;
- стипендії;
- індексація доходів за умов інфляції;
- компенсація втрат від стихійних лих;
- допомоги з безробіття;
- медичне страхування;
- захист умов праці;
- соціальне обслуговування осіб похилого віку та інвалідів та ін [1].

Елементи системи соціальних гарантій перебувають у єдності, взаємозв'язку та охоплюють майже всі сфери суспільного життя: підготовку громадян до трудової діяльності, виробництво, обмін розподіл, споживання, сфери соціальних прав та обов'язків, екології.

Гарантії зайнятості характеризують ступінь використання трудових ресурсів у громадському виробництві, співвідношення трудового населення та робочих місць. Наприклад, існує біржа праці, яка вивчає потребу у кадрах, облік зайнятих та безробітних, перепідготовка кадрів тощо.

Гарантія споживання є заключною стадією відтворення та показує, наскільки необхідною та корисною виявилася робота на виробництві при розподілі та обміні. Споживання допомагає оцінювати роботу як окремих видів виробництва, і цілих галузей.

Життя людини щодня інтелектуально та емоційно розширюється за допомогою книг, телебачення, комп'ютера тощо. Чим більше поінформована людина, тим багатшим і насиченішим є її життя. Якщо матеріально-речове споживання більшою мірою забезпечує існування людей, то духовне в основному пов'язане з їх розвитком та змінюється швидшими темпами порівняно з речовим споживанням. У ньому зростають потреби, спрямовані на підвищення освіти та розширення кругозору, незважаючи на те, що "менше знаєш, міцніше спиш". Ще хочеться зауважити, що задовольнити ці потреби практично неможливо. Досягаючи мету, з'являється інша, складніша. Виходячи з цього, можна споживання розділити на насичене (потреба у певних продуктах харчування, у конкретних видах одягу та моделях взуття, предметах побуту) та ненасичуване (знання, освіта, музика, читання книг, споглядання прекрасного, спілкування з людьми та інші духовні цінності).

Суверенітет споживання — це ситуація, коли споживачі визначають поведінку товаровиробників. Суверенітет споживача проявляється через покупку чи відмову від покупки товарів. Для того, щоб споживач міг дотримуватися свого суверенітету, він повинен мати свободу вибору — становище, за якого лише гроші обмежують придбання товарів та послуг. Вищі потреби можуть бути задоволені лише у результаті продуктивної праці. Зі збільшенням сімейних доходів, зростанням потреб важливого значення набуває виховання культури споживання. Це, по-перше, прищеплення кожному споживачеві шанобливого ставлення до праці тих, хто створює матеріальні та духовні блага. За кожною річчю споживач повинен бачити працю безпосередніх виробників і дбайливо ставитися до результату праці кожного трудівника — творця матеріальних цінностей. По-

друге, культура споживання передбачає виховання у кожному почуття справжнього господаря всього, що створено працею людей. Щороку весь цивілізований світ святкує День захисту споживчих прав [3].

Гарантії екологічної безпеки. Поглиблення НТП, створення нових технологій при нехтуванні природоохоронними заходами нерідко ведуть до забруднення атмосферного повітря та ґрунту, річок та озер, морів, до великих втрат у флорі та фауні, до погіршення умов життя людей. У зв'язку з цим від держави потрібно координувати екологічні заходи, об'єднувати зусилля охорони довкілля, тому що вона значною мірою впливає на стан здоров'я людей.

Склад та механізм реалізації соціальних гарантій змінюється під впливом об'єктивних та суб'єктивних факторів. Старі механізми впливу на поведінку економічних суб'єктів втрачають чинність у зв'язку з охороною інтересів суспільства, з'являються нові гарантії, відповідні новим умовам розвитку нашого суспільства та кожної особи окремо.

При розгляді питання про соціальну захищеність та соціальні гарантії слід мати на увазі, що вони жодною мірою не повинні послаблювати принцип матеріальної зацікавленості працівників у підвищенні ефективності праці, вести до зрівняльності, перешкоджати диференціації доходів, об'єктивно обумовленої відмінностями у праці.

Наступним елементом системи державного захисту є державне соціальне забезпечення. На відміну від соціальних гарантій, воно є реакцією на соціальні ризики (травми, хвороби, старість, інвалідність, народження хворих дітей, багатодітність тощо), тому надається не всім, а лише тим, хто потрапляє під певні соціальні ризики. У свою чергу, соціальне забезпечення виступає у двох організаційно-правових формах: державне (обов'язкове) соціальне страхування та державна допомога. Ці форми відрізняються за колом забезпечуваних, джерелам фінансування, інститутам [2].

Механізм державного обов'язкового соціального страхування ґрунтується, з одного боку, на акумуляції обов'язкових страхових відрахувань роботодавців та працівників до бюджету, а з іншого боку, на виплатах соціальних трансфертів із бюджету та соціальних фондів. При цьому виплати з Пенсійного фонду або фондів медичного чи соціального страхування здійснюються не за рахунок накопичених індивідом у цих фондах коштів, а за рахунок поточних надходжень до них.

Здійснюваний нині перехід на накопичувальний принцип фінансування страхових пенсій за старістю означає, що держава перекладає частину відповідальності за такий соціальний ризик, як настання старості, на працівників. Однак основою накопичувального принципу в усьому світі є високий рівень самозабезпеченості, який ще не створений у реальних умовах ринкової економіки, тому, згідно з пенсійною реформою, пенсія будь-якого громадянина складатиметься з трьох частин: базової, страхової, накопичувальної. Базова частина гарантована всім громадянам, які мають певний трудовий стаж, страхова частина нагадує діючу систему, а накопичувальна складатиметься із коштів, що накопичуються на індивідуальному рахунку кожного працівника.

Соціальна допомога (підтримка) є формою соціального забезпечення, що доповнює державне соціальне страхування. Допомога надається малозабезпеченим сім'ям або громадянам, які самотньо проживають, мають доходи нижче прожиткового мінімуму, без перевірки даних про страхові внески, тільки на основі оцінки їх особистих доходів. Щоб заощадити значну частину коштів, що розпорошуються на численні пільги і передати ресурси, потребують перехід до адресної та самоадресної системи соціальної допомоги. Адресність — це спрямованість соціального захисту на конкретну групу населення, самоадресність — це направлення допомоги за заявним принципом. Умовою досягнення адресності є надання допомоги на основі оцінки доходів та показників бідності (безробіття, поганий стан здоров'я, старість, наявність дітей) лише тим, хто перебуває за межею бідності.

ВИСНОВОК

Система державного соціального захисту буде стійкою та ефективною, якщо скорочення соціальних гарантій, маркетизація послуг соціальної сфери, перехід до адресної системи соціальної допомоги, згорання пільг та компенсацій відбуватиметься одночасно з розширенням в бік її персоналізації, та надання державою кращих умов для самостійного забезпечення, зайнятості, розвитку та захисту.

Література:

1. Квітка А.В. Роль соціальної політики у розвитку людського потенціалу. Ефективна економіка. 2015. № 10. Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2015/46.pdf (дата звернення 11.01.2023).
2. Лопушняк Г. С. Державна соціальна політика як передумова економічного розвитку України. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2011. 372 с.
3. Мних М.В. Соціальна політика нашої держави в умовах асоційованого членства України в ЄС. Український соціум. 2015. № 3 (54). С. 114—124.
4. Моторнюк У.І. Соціальна політика як необхідна умова функціонування соціальної держави. Економіка та держава. 2016. № 12. Режим доступу: http://www.economy.in.ua/pdf/12_2016/7.pdf (дата звернення 11.01.2023).

References:

1. Kvitka, A. (2015), "The role of social policy in the development of human potential", *Effectivna ekonomika*, vol. 10, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2015/46.pdf (Accessed 25 Dec 2022).
 2. Lopushnyak, G. (2011), *Derzhavna sotsial'na polityka yak peredumova ekonomichnoho rozvytku Ukrainy* [State social policy as a prerequisite for the economic development of Ukraine], LRIDU NADU, Lviv, Ukraine.
 3. Monk, M. (2015), "The social policy of our state in the conditions of the associated membership of Ukraine in the EU", *Ukrainian society*, vol. 3 (54), pp. 114—124.
 4. Motorniuk, U. (2016), "Social policy as a necessary condition for the functioning of the welfare state", *Economy and the state*, vol. 12, available at: http://www.economy.in.ua/pdf/12_2016/7.pdf (Accessed 25 Dec 2022).
- Стаття надійшла до редакції 14.01.2023 р.*